TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 7, Sayı: 24, Mart 2020, s. 79-90

Dr. Öğr. Üyesi Tolga KABAS

Çukurova Üniversitesi, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat, tkabas@cu.edu.tr

TÜRK TOPLUMU PERSPEKTİFİNDEN ALMAN TARİHÇİ OKULU İLE İKTİSAT SOSYOLOJİSİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Özet

İngiliz Klasik İktisat Okulu Adam Smith tarafından kurulmuştur. Alman Tarihçi Okul daha çok İngiliz Klasik İktisat Okuluna eleştiriler yapan Kıta Avrupası'na ait bir okul olarak tanınmıştır. Tarihçi Okula göre Kıta Avrupası için tamamen farklı ve daha kapsamlı bir ekonomik sistem gereklidir. Tarihçi Okul üyeleri bireyin ancak sosyal ilişkiler ağı içinde var olabileceğini düşünmüştür. Bu bakımdan bireyi toplumdan soyutlayan, bireyin bencilliğini iktisadi analizin merkezine oturtan Klasik ve Neoklasik İktisat Okullarına karşı çıkmışlardır. Tarihçi Okul bencillığe ve egoizme dayalı bir refahın mümkün olmadığını savunmuştur. 19. yüzyılın sonlarında Alman Tarihçi Okulunun köklerinden iktisat sosyolojisi adlı alt disiplin doğmuştur. Neoklasik teoriyi yetersiz bulanlar bu alanda çalışmalar yapmıştır. Türkiye’de iktisat sosyolojisi alanında çalışmalar yapmış önemli isimler arasında Ziya Gökalp, Sabri Ülgener, Ahmet Güner Sayar ve Cahit Talas bulunur. Bu çalışmada, Türk toplumu perspektifinden Alman Tarihçi Okulu ve iktisat sosyolojisi kısaca anlatılmaktadır. Ayrıca, çalışmada Türkiye’nin tıpkı Kıta Avrupası ülkeleri gibi 3. Yol ülkesi olduğu ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İktisat Sosyolojisi, Neoklasik Teori, Alman Tarihçi Okulu, Milli Ekonomi

THE RELATION BETWEEN GERMAN HISTORICAL SCHOOL AND ECONOMIC SOCIOLOGY FROM THE PERSPECTIVE OF TURKISH SOCIETY

Abstract

The British Classical Economics School was founded by Adam Smith. The German Historical School is mostly recognized as a Continental European school,

which criticizes the British Classical School. According to the Historical School, a completely different and more comprehensive economic system is required for Continental Europe. The members of Historical School thought that the individual can exist only within the network of social relations. In this respect, German economists opposed the Classical and Neoclassical Economics Schools, which isolate the individual from the society and place the selfishness of the individual at the center of the economic analysis. The Historical School argued that prosperity which is based on selfishness and egoism were not possible. At the end of the 19th century, a sub-discipline called Economic Sociology was born from the roots of the German Historical School. Those who found the Neoclassical theory inadequate conducted studies in this field. In the field of economic sociology in Turkey, there are important names like Ziya Gökalp, Sabri Ülgener, Ahmet Güner Sayar and Cahit Talas. In this study, the relationship between German Historical School and the economic sociology is briefly explained from the perspective of Turkish society. Besides in this study, it is suggested that Turkey is a Third Way country just like Continental European countries.

Keywords: Economic Sociology, Neoclassical Theory, German Historical School, National Economy

1. GİRİŞ

İngiltere Avrupa’da ilk ortaya çıkan modern kapitalist ekonomilerin öncüsüdür. Sanayi devrimi İngiltere’de başlamıştır. Fransa ve Almanya gibi Avrupa ülkeleri sanayileşme yarışında İngiltere’nin gerisinde kalmışlardır. İngiliz modeli tüm Avrupa ülkeleri için örnek alınan bir model olmuştur. İngiliz modelinin ve Klasik iktisat okulunun kurucu babası Adam Smith’dir. Klasik iktisat okulunun en önemli üyeleri arasında Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus, John Stuart Mill gibi iktisatçılar bulunmaktadır. Klasik iktisat düşüncesi laissez-faire liberalizmi ve ekonomik büyüme üzerine odaklanmıştır.

Klasik iktisatçıların hayran kaldığı model Newton’un güneş sistemi modeliydi. Evrensel iktisat yasalarını keşfedebilmek için tümdengelimle dayalı, soyut ve mekanistik bir yaklaşımı benimsediler. Ekonomi biliminin evrensel bir bilim dalı olabilmesi için homoeconomicus karakterini ortaya attılar. Adam Smith de modern ekonomi biliminin Newtonuydu. Smith’e göre yeryüzünde Tanrı tarafından yaratılmış, Tanrı’nın tasarımı olan, harmoni içerisinde bulunan bir doğal sistem bulunmaktaydı. Tanrı büyük bir saat yapımcısıydı, artık Dünyaya müdahale etmiyordu. Ticarete dayalı sosyal sistem bir makine gibi mükemmel bir şekilde çalışıyordu.

Aydınlanma düşünürleri serbest piyasa ekonomisini yeni ve faydalı görüyorlardı. Bir Aydınlanma düşünürü olan Adam Smith evrensel insan doğasının en önemli eğiliminin yardımseverlik değil, maddi durumunu iyileştirme arzusu, yani çıkar düşüncesi olduğunu ileri sürüyordu. Kişisel çıkar düşüncesi doğal ve uyum içerisinde işleyen seküler bir toplumsal düzene yol açıyordu. Kişisel çıkar da yeni seküler ekonomik sistemin büyüme motoruydu. Smith kişisel çıkarı bir günah olmaktan çıkararak erdemli bir davranışa çevirdi. Böylece, Avrupa’da bireyci, rasyonel ve seküler bir topluma doğru düzenli ilerleme süreci başladı.

Seküler faydacılık teorisi ve araçsal rasyonellik Hristiyan ahlakının yerine ikame edildi. Bu bağlamda laissez-faire liberalizmini savunan Klasik iktisatçılar hayırseverliğe ve sosyal politikalara sıcak bakmıyorlardı. Sosyal politikaların sosyal sorunların ağırlaşmasına yol açtığını ileri sürüyorlardı. Sanayi devriminin yapıldığı yıllarda yoksul insanlara yardım edilmesi bir yükümlülük veya ödev olmaktan çıkarıldı. Bu metafizik alt üst oluş 19. yüzyılda tüm Avrupa'da şiddetli bir "sınıflar çatışması"na ve sosyalist devrimlere yol açtı. Klasik iktisatçıların tutumları sanayi devrimi yıllarında sosyal sorunların ağırlaşmasına neden oldu.

Alman Tarihçi Okulu ise daha çok İngiliz Klasik iktisat düşüncesine eleştiriler yapan Kıta Avrupasına ait bir okul olarak tanınmıştır. Almanya sanayileşmeye İngiltere'den 20-30 yıl sonra başlamıştır. Almanya'nın ulusal bir devlet olması da çok sonra olmuştur. Bu yüzden, Tarihçi Okulun üyeleri Smith'in görüşlerinin İngiltere koşulları için geçerli olduğunu savunmuşlardır. Klasik iktisatçıların ortaya attıkları liberal teorilerin doğru olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda liberalizme karşı bir milli ekonomi teorisi kurmaya çalışmışlardır. Devlet merkezli sanayileşmenin savunucusu olmuşlardır.

19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan Alman Tarihçi Okulun en belirgin özelliği toplumu bir sosyal organizma olarak görmesidir. Araştırmalarında etik merkezi bir önem taşımıştır. Klasik iktisat okulunun mekanistik yaklaşımına karşı organik ve evrimci bir yaklaşım sürdürmüşlerdir. Tarihçi okul bireyin ancak sosyal ilişkiler ağı içinde var olabileceğini düşünmüştür. Tarihçi okulun üyeleri bireycilik ideolojisiyle kalkınmanın mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu bakımdan bireyi toplumdan soyutlayan, bireyin bencilliğini iktisadi analizin merkezine oturtan laissez-faire liberalizmine karşı çıkmışlardır. Egoizme ve bireyciliğe dayalı seküler bir ekonomik sistemin mümkün olmadığını savunmuşlardır.

19. yüzyılın sonlarında Alman Tarihçi Okulunun köklerinden iktisat sosyolojisi adlı alt disiplin doğmuştur. Alman Tarihçi Okulunun devamı olarak ortaya çıkan iktisat sosyolojisi ekonomi biliminin önemli bir alanı olmuştur. Neoklasik teoriyi yetersiz bulanlar bu alanda çalışmalar yapmıştır. Çünkü, sosyoloji ile karmaşık bir iktisadi olgunun bir çok unsuru araştırılabilir. Ekonomik analizlerin sosyolojik perspektifle desteklenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, Türk toplumu perspektifinden Alman Tarihçi Okulu ve iktisat sosyolojisi kısaca anlatılmaktadır.

2. ALMAN TARİHÇİ OKULU VE İKTİSAT SOSYOLOJİSİ

Almanya'da 19. yüzyılın ilk yarısında Aydınlanma düşüncesine ve sanayileşmenin doğurduğu sorunlara karşı Romantik akım doğmuştur. Alman Tarihçi Okulun en önemli kaynağı ve öncülü Romantik Okul olmuştur. Romantik Okul Klasik iktisat düşüncesine karşı bir duruş sergilemiştir. Romantikler homo-economicusa ve çıkar düşüncesine karşı devlete toplumsal görevler yüklemişlerdir. Romantik Okulun ana temsilcisi Adam Müller'dir. Müller Tarihçi okulun öncüsü olarak kabul edilir. Müller Smith'in ortaya koyduğu liberal sosyal sistem vizyonuna karşı milli ekonomi kuramı ortaya koymuştur(Derya,2015:6-7).

Müller Adam Smith'in serbest ticaret fikrine ilk karşı çıkanlar arasındadır. Müller Smith'in kozmopolitanizmine karşı milli bir iktisadi sistemi savunmuştur. Ona göre kişisel çıkar arayışı ve kar elde etme ilkesi toplumun parçalanmasına yol açmaktadır. Müller'e göre zenginlik devlet tarafından üretilir. Devlet ekonominin ve toplumun üstünde yer alır. Her şey

devlete göre açıklanır. Her insan sosyal hayatın merkezindedir, ancak her taraftan devletle örülmüştür. Devlet zenginliğin, üretimin, tüketimin merkezindedir(Derya,2015:9).

Alman Tarihçi Okulu bu bağlamda daha çok İngiliz Klasik iktisat düşüncesine eleştiriler yapan okul olarak tanınmıştır. Alman Tarihçi Okulu üyelerine göre ekonomi bilimi bir ahlak bilimidir. Alman Tarihçi Okulu Klasik okula karşı etik ve tarihsel bir perspektifi savunmuştur. Ekonomiyi farklı bir şekilde yeniden kavramsallaştırmışlardır. Klasik iktisatçıların ortaya attığı liberal teorilerin yanlış olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kusurlu olarak gördükleri laissez-faire düşüncesine karşı çıkmışlardır. Ekonomi biliminin yeniden oluşması için tarihsel, etik ve sosyolojik araştırmaların önemine değinmişlerdir.

Alman Tarihçi Okuluna göre ekonomi bilimindeki ilkeler her ülkenin farklı olan koşullarından tümevarım metoduyla elde edilmelidir. Klasik iktisatçıların ortaya attığı liberalizme dayalı teoriler İngiltere koşulları için geçerlidir. Tarihçi Okul her ülke için geçerli evrensel ekonomi kanunlarının olamayacağını ileri sürer. Her ülkenin kendi milli iktisadı vardır. Milli iktisat tarih ve sosyoloji merkezli bilimdir. Alman Tarihçi Okulunun köklerinde Alman Romantizmiyle birlikte Milliyetçilik düşünceleri bulunmaktadır. İngiltere merkezli Klasik İktisat Düşüncesi ise kozmopolitan olduğu gibi rasyonalizmin ve Aydınlanma düşüncesinin ürünüdür (Shionoya,2005:1).

Alman Tarihçi Okulunun tarihsel olmasının yanı sıra en belirgin özelliklerinden birisi de ahlaki bir yaklaşım olmasıdır. Alman Tarihçi Okuluna göre insan davranışının çıkar düşüncesinden başka kaynakları bulunur. İnsan davranışının kaynakları arasında en başta değerler, yani ahlak kuralları, yasalar ve gelenekler şeklinde olan normlar bulunur. Normlar bir toplumda kabul edilen doğru davranışları temsil eden sosyal kurallardır. Her toplumda değerlerin uygulanmasını sağlayan normlar bulunur. Yani, her değerlin sürekliliğini sağlayan belli normlar kümesi bulunur. Normlara uyulduğu sürece topluma ait milli değerler yaşamayı sürdürür. Ancak, liberalizminin etkisiyle yayılan bireycilik ideolojisi ve değerleri topluma ait milli değerlerin yozlaşmasına yol açar.

Alman Tarihçi Okuluna göre değerler, normlar şeklinde kurumlar içerisinde gömülüdür. Kurumlara örnek olarak aile, din, ekonomik sistem, eğitim sistemi ve hukuk sistemi verilebilir. Kurumların ve değerlerin ana kaynağını kültür oluşturmaktadır. Kültürün değişmesi zordur ve çok zaman alır. Genellikle bir toplumda kurumlarla kültür örtüşür. Ancak, bir toplumda müzakere ile kurumlar değiştirilebilir. Bu durumda kültür ile kurumlar arasında bir çatışma ortaya çıkabilir. Kültürün içinde gömülü olan değerler kurumların evrimini belirlediği gibi ekonomik performansı da etkilemektedir(Shionoya,2005:7).

Birinci kuşak Tarihçi Okul üyeleri arasında Wilhelm Roscher, Karl Knies ve Bruno Hildebrand bulunur. Birinci kuşak Tarihçi okulun üyeleri Klasik iktisatçıların bireylerin kişisel çıkar düşüncesiyle hareket etmesinin sosyal harmoniye yol açacağı fikrine karşı çıkmışlardır. Egoizme dayalı bir ekonomik sistemin sürdürülebilir bir refaha yol açacağını kabul etmemişlerdir. Bireycilik ideolojisinin tam zıddı olan toplumcu bir ideoloji benimsemişlerdir. Bu bağlamda homoeconomicus karakterine büyük eleştiriler yapmışlardır.

Holistik bir yaklaşımı esas alarak toplumsal hayatı organik bir bütün olarak görmüşlerdir. Alman devletinin güvenliği, istikrarı ve refahı için değerler üzerinden bir

konsensusa ulaşılması gerekmektedir. Değerler üzerinden yapılan konsensus bozulduğunda toplumsal barış da bozulmaktadır. Toplumda politik ve sosyal bir kriz ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Almanya’da milli birliğin sağlanması için tarihsel ve sosyolojik bir yaklaşımla milli ekonomi teorisi oluşturmuşlardır(Derya,2015:41).

İkinci kuşak Alman Tarihçi Okulun en önemli üyesi ve kurucusu Gustav Schmoller’dır. Schmoller Tarihçi Okulun lideri olarak Neoklasik iktisatçılara karşı mücadele etmiştir. Schmoller aynı zamanda bir sosyal politikacıydı. Schmoller için adalet ve reform kavramları çalışan sınıfların sorunlarının çözümü için önemlidir. Bu bakımdan sosyal politikalara yakın durmayan Klasik ve Neoklasik iktisatçılara karşı çıkmıştır. Schmoller’e göre ahlak insan davranışına kılavuzluk eden bilgilerdi. Ona göre ahlak ve değerler milli ekonomi teorisindeki tarihsel araştırmaların yönünü belirleyen önemli unsurlardır(Shionoya,2005:14).

Schmoller’e göre Almanya’daki ekonomik sistemin kapitalizme dönüşümü tarihten, kültürden, ahlaktan, sosyal bağlamdan ayrılmış bir ekonomik teoriyle araştırılmaz. İktisadi kurumların tarihsel ve evrimci bir perspektifle araştırılabilmesi için ahlak ilkelerine, geleneklere ve yasalara odaklanılması gerekir. Schmoller’in ahlaki yaklaşımında bu üç unsur büyük önem taşır. Ancak, ana akım ekonomi biliminin değerlerden bağımsız araştırmalar yapması nedeniyle kültürel unsurlar ekonomi biliminden dışlanmıştır(Shionoya,2005:23).

Dolayısıyla, Schmoller’in milli ekonomi biliminin merkezinde ahlak, yani değerler bulunur. Schmoller Almanya’da milli birliğin tesisi için bir politika çerçevesi geliştirmeye çalışmıştır. Milli ekonomi biliminin kaynakları olarak felsefe ve politikayı kullanmıştır. Bunun için hem teoriyi hem de tarihi birbirine eşit şekilde yan yana koymuştur. Ona göre Almanya’da milli devletin kurulması için gerekli olan politika çerçevesi yalnızca makro ve mikro ekonomik ilişkilerin bulunduğu kurumsal çerçeveden çok daha önemlidir (Shionoya,2005:22).

Schmoller Max Weber gibi kültürel bir yaklaşımı benimsemiştir. Ona göre kültürel değerlerin gelişimi tarihi belirleyecek kadar önemlidir. Schmoller’e göre bir milleti bütün haline getiren de kültürel mirastır. Bir milletin ortak olgusu devletin yanında ortak dil ve tarih, ortak geçmiş, ortak ahlak ve fikirlerdir. Fakat zamanla liberalizmin etkisiyle değerler değişir ve egoizm ortaya çıkar. Sosyal sınıflar arasında kavgalar ve siyasi çatışmalar başlar. Kültürel yozlaşma yaşanır ve kriz ortamı oluşur. Şiddetli bir politik ve sosyal kriz yaşanır. Toplumsal barışı sağlayan konsensus bozulur(Derya,2015: 233-234).

Milletlerin batmasının ve yok olmasının bir nedeni bu ahlak krizinin yaşanmasıdır. Bu krizden kurtulmanın yolu kültür dünyasını geliştirmektir. Bu yüzden Schmoller liberal teorilere itiraz etmiştir. Liberal teorilerin Almanya koşulları için doğru olmadığını düşünmüştür. Liberal teoriler kültür unsurunu dikkate almamaktadırlar. Ancak, ekonomiler kültürel olgulardır ve kültürel temele ihtiyaç duyarlar. Ekonomiler kültürün içinde gömülüdür. Kültür ve değerler milli birliği sağladığı gibi ekonomilerin performansını da etkiler(Derya,2015:233-234).

19. yüzyılın sonlarında Schmoller öncülüğünde Neoklasik iktisatçılara karşı yapılan yöntemler savaşını Alman Tarihçi Okulu kaybetmiştir. Tarihsel iktisatçılar teorik iktisatçılara karşı yaptıkları yöntemler savaşını kaybetmişlerdir. Almanya hariç Neoklasik teori her ülkede kapitalizmin formal teorisi olarak kabul edilmiştir. Ekonomi biliminin kontrolü Marjinalist iktisatçıların ve onları takip eden iktisatçıların eline geçmiştir. Ekonomi bilimi sayısal ve soyut

bir bilim dalına dönüşmüştür. Ekonomi bilimi doğa bilimine benzemeye çalışırken sosyal bilim dalı özelliğinin kaybetmiştir.

19. yüzyılın sonlarından itibaren döneme damgasını vuran en önemli Alman bilim insanı Max Weber olmuştur. Max Weber herhangi bir iktisadi düşünce okuluna üyeliğinden ziyade iktisat sosyolojisinin kurucusu olarak bilinir. Weber'in çalışmaları daha çok disiplinler arası olarak kabul edilir. Neoklasik iktisatçılar kültürü araştırmalarına dahil etmemiştir. Weber'e göre kültür önemli bir değişkendir ve kapitalizmin izlediği yolu kültür belirlemektedir. Avrupa'da kapitalizm Protestan kültüründe doğmuştur. Protestan kültürü olmasaydı Avrupa'da farklı bir kapitalizm ortaya çıkacaktı.

Weber'in yaşadığı yıllarda Klasik İktisat Okulu tamamlanmış ve yerini devamı olan Neoklasik Okula bırakmıştır. Weber'e göre sosyal bilimlerin amacı evrensel yasalar saptamak değildir. Weber bu bağlamda doğa bilimleri ve kültür bilimleri ayrımını yapmıştır. Yöntemsel olarak doğa bilimleri ile kültür bilimleri arasındaki önemli farkları vurgulamıştır. Kültür bilimlerinin amacı doğa yasaları keşfetmek değildir. İnsan davranışı aksiyomlara dayanan modeller ve Newton fiziğiyle açıklanamaz. Bu yüzden kültürel yaklaşımlar fizikten ve diğer doğa bilimlerinden uzak durmuştur.

Weber Neoklasik iktisat okuluyla çatışma içine girmemiş, Neoklasik iktisatçılara saygılı bir tavırla yaklaşmıştır. Weber ekonomi araştırmalarında ihmal edilen bu sosyal faktörleri Neoklasik iktisatçıların çalışmalarını tamamlayacak şekilde araştırmıştır. Onların çalışmadığı ve dışarıda bıraktığı sosyal faktörleri iktisat sosyolojisi yaklaşımıyla inceleyerek Neoklasik iktisadi tamamlamıştır. Kültür bilimleri tarafında bulunan Weber bir devrim değil sentez yapmıştır.

Weber Neoklasik iktisadın piyasa modelinin kapitalizmin ideal tipi olduğunu kabul etmiştir. Devrimci değil, bir sentezci olan Weber yaptığı çalışmalarda Neoklasik piyasa modelini tarihsel ve kurumsal bir temele oturtmayı başarmıştır. Bu bağlamda birbiriyle çatışan iki okulu, Avusturyalı/İngiliz Neoklasik okul ile Alman Tarihçi okulunu uzlaştırmıştır. Böylece, iktisat ile sosyoloji arasında bir köprü olan iktisat sosyolojisinin en iyi eserlerini yapmıştır. Ekonomi ile toplumun başarılı şekilde entegrasyonu üzerinde çalışmıştır(Collins,2017:58-59).

Weber gibi öncü Alman iktisatçılar ekonomi bilimini “sosyal ekonomi” olarak tanımlamışlardır. 1940'ların sonlarına kadar sosyal ekonomi kitapları iktisat ders kitapları olarak Almanya'da okutulmuştur. Weber'in ortaya attığı sosyal ekonomi kavramının karşılığı iktisat sosyolojisidir. İktisat sosyolojisinin ana kaynağı da Alman Tarihçi Okuludur. İktisat sosyolojisi ekonomi teorisinin ihtiyaç duyduğu sosyolojik çerçevenin veya bağlamın sağlanması gibi bir fonksiyon üstlenerek ekonomi bilimiyle sosyoloji arasında bağı kurmaktadır.

Ekonomi bilimi ile sosyoloji bilimi arasındaki bölünmeyi azaltan, iki disiplini birbirine yakınlaştıran bir alt disiplin olarak iktisat sosyolojisinin önemli bir fonksiyonu bulunmaktadır. İktisat sosyolojisi ekonomi bilimi ile sosyoloji bilimi arasında bir köprü görevi taşımaktadır. Ekonomi ve toplumla ilgili yapılan önemli araştırmalar iktisat sosyolojisinde büyük ilerlemelere yol açmıştır. Bu durum iktisat sosyolojisinin sosyolojinin ve ekonomi biliminin meşru bir alt dalı olarak kabul edilmesine yol açmıştır(Zafirovski,1999:590).

3. TÜRKİYE’DE İKTİSAT SOSYOLOJİSİ

Türkiye’de iktisat sosyolojisi alanında çalışmalar yapmış önemli isimler arasında başta Ziya Gökalp bulunur. Ziya Gökalp Muhammed İkbal’in temsil ettiği “İslamı çağdaş hayatın ışığı altında yeni bir tarzda anlama” akımının Türkiye’deki önemli bir temsilcisi olmuştur. Ziya Gökalp, dinde reform hareketini temsil eden Martin Luther ve John Calvin gibi, İslamı çağdaş hayatın ışığında yeni bir tarzda düşünmeye ve anlamaya çalışmıştır.

Gökalp için İslamiyetin modern hayatla uyumunun sağlanması oldukça önemlidir. Batı’nın yükselişi demokrasi veya sanayi ile başlamamış, başta din olmak üzere dildeki ve sanattaki gelişmelerle başlamıştır. Batının yükseliş süreci Martin Luther’in İncil’i ana dile çevirmesiyle ve dinde reform yapmasıyla başlamıştır. Dolayısıyla, Gökalp’e göre milletçe kalkınmaya demokrasi ile değil, dinde yapılacak bir reformla başlanacaktır(Türkdoğan,1998: 129-130).

Ziya Gökalp sosyolojisinde dini sistem bütün sosyal kurumların temelini oluşturur. Bütün sosyal kurumlar kaynağını dinden alır. Dolayısıyla, iktisadi sistemin temelinde de manevi yapıyı oluşturan bir takım ahlaki ilkeler ve zihniyet bulunur. Örneğin, Weber bu gerçeği görerek kapitalist sistemin Protestan ahlakından veya kültüründen doğduğunu ileri sürmüştür. Benzer şekilde Gökalp iktisadi sistemin zamanla dünyevileşmesine rağmen, her zaman bu sistemi belirleyen bir ahlak zihniyeti ve dini inançların var olacağını düşünmüştür.

Gökalp, Weber gibi iktisadi sistemin temelindeki ahlaki zihniyeti aramıştır. Hemen hemen aynı görüşleri değişik bir ifadeyle Durkheim’ın da ileri sürdüğünü görmekteyiz. Dolayısıyla, iktisadi sistemin ruhunu ahlaki zihniyet ve inanç sistemi meydana getirir. Gökalp tıpkı Durkheim’ın Fransa’da yaptığı gibi, Osmanlı Devleti’nde hakim olan meslek gruplarını canlandıracak adımlar bile atmıştır (Türkdoğan,1998:130-131).

Ziya Gökalp’e göre Türk-İslam toplum yapısı geleneği “birey-toplum çıkarları dengesine” dayanır. Bu dengenin kaynağında ise İslam hukuku ilkeleri bulunur. Gökalp’e göre Türkler özgürlüklerini sevdikleri için sosyalist olamazlar, fakat eşitliği sevdikleri için kapitalist de olamazlar. Gökalp’e göre Türk-İslam kültürüne en uygun model Almanya merkezli milli iktisat modelidir. Bu bağlamda Gökalp’in Alman Tarihçi Okulundan çok etkilendiği görülmektedir.

Gökalp’in Türk-İslam toplum yapısına dayanarak geliştirdiği model, servetin bireylerde birikmesine karşıdır. Dolayısıyla, ona göre servet iktisadi olmaktan ziyade sosyaldır. Yani, servet topluma aittir. Ancak, Türk-İslam kültürüne göre özel mülkiyet de kutsaldır. Gökalp’in birey-toplum çıkarları dengesine dayalı modeli kapitalizme ve sosyalizme karşıdır. Yani, Gökalp ileri sürdüğü model ile Türkiye’ye 3. Yol önermiştir. 3. Yol kapitalizmin olmadığı bir piyasa ekonomisini ifade etmektedir. Böylece, ülkede politik ve sosyal krize yol açabilecek bir sınıflar çatışmasından kaçınılacaktır(Türkdoğan,2015: 287-289).

Türkiye’de iktisat sosyolojisi literatürünün en iyi çalışmalarını yapmış bir diğer kişi de Sabri Ülgener’dir. Din ve ekonomi ilişkisi alanında Türkiye’de Sabri Ülgener bir öncü iktisatçı olarak kabul edilmektedir. Türkiye’nin Weber’i olarak bilinen Sabri Ülgener iktisat sosyolojisi çalışmalarını Osmanlı toplumundan miras kalan iktisadi zihniyeti açıklayabilmek yapmıştır. Çünkü, Sabri Ülgener’e göre Genç Cumhuriyetin ulaşmak istediği hedeflere en az sıkıntılı bir

şekilde ulaşılması için toplumun nereden geldiğinin araştırılması gerekiyordu(Sayar,1998:19-21).

Sabri Ülgener eserlerinde bir Osmanlı mirası olan toplumsal ataletin köklerini yani, kapitalistleşememe olgusunu Weberyen metotla ortaya koymuştur. Sabri Ülgener yaptığı çalışmalarda Doğulu toplumlarda irrasyonelizm diyebileceğimiz iktisat zihniyet dünyasının durağanlığını ve bunun köklerini başarıyla göstermiştir. Ülgener eserlerinde Weber'in İslama ilişkin olumsuz ve haksız tespitlerini düzeltmiştir. Böylece, Weber'e yönelik isabetli bir eleştirel yaklaşımı da gerçekleştirebilmiştir. Ülgener'in eserlerinin Osmanlı'dan geriye kalan olumsuz tarihi mirasın çözüme kavuşturulmasına yardımcı olduğu görülmektedir.

Ülgener'e göre Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan iktisat zihniyeti ve devletçi iktisat politikaları ayakları yere basan rasyonel firma anlayışını doğurmamıştı. Ona göre dünyadaki gelişmeler ekonomik bir düzlemde rasyonel firma ve piyasa düzenine doğru ilerlemekteydi. Türkiye'de bu mücadeleye girmeli, rasyonel firma ve piyasa düzenini biran önce kurmalıydı. Sabri Ülgener'e göre Anadolu'da yaşayan zühd küresinin insanların rasyonel firma ve piyasa düzenini kurabilme şansları potansiyel olarak vardı(Sayar,1998:93).

Sabri Ülgener Neoklasik iktisadın sayısal ve soyut yaklaşımına oldukça mesafeliydi. Neoklasik teorinin insan-madde ilişkisine ise eleştireldi. Sabri Ülgener'e göre kapitalizm zamanla ruhunu kaybetmişti. Bu bağlamda kapitalizmin iki boyutlu bir ilişki sistemine dönüşmesini savunmuştur. İlk boyutta insan-madde (iktisat) ilişkisi, ikinci boyutta ise birincinin başarısı ile ayakta duracak olan ahlak boyutu bulunmalıdır. İlk boyutun insanı oyunu kurallarına göre oynar, fayda-maliyet hesabı yapar. Bu insan karakterine iktisatçılar homo-economicus adını vermişlerdir.

İkinci boyuttaki insan ise kazanç hırsından arınmıştır ve davranışının kaynağını güzel ahlakta bulur. Bu iki boyutlu model ahlak ile ekonomi arasındaki tutarlı bir dengeye veya uyuma dayanmaktadır. Ruhunu kaybetmiş ekonomik düzlem, iktisat ve ahlak gibi iki boyutun birleşmesiyle tekrar ruhunu kazanacaktır. Yani, İslami ekonomi vizyonunda olduğu gibi madde ile mana arasında denge kurulmaktadır(Sayar,1998:327-330).

Sabri Ülgener'in geleneğini günümüzde devam ettirenler arasında en önemli kişi olarak Ahmet Güner Sayar bulunmaktadır. Ahmet Güner Sayar Sabri Ülgener'in öğrencisidir. Sayar, Sabri Ülgener'in eserlerini derleyerek toplu olarak yeniden yayınlanmasını sağlamıştır. Sayar günümüzde Sabri Ülgener'in ayak izlerini sürerek önemli çalışmalar yapmaktadır. Ahmet Güner Sayar'ın önemli eserleri arasında "Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması", "Osmanlı'dan 21. Yüzyıla: Ekonomik, Kültürel ve Devlet Felsefesine Ait Değişmeler", "Bir İktisatçının Entellektüel Portresi: Sabri F. Ülgener" gibi eserler bulunmaktadır.

Türkiye'de iktisat sosyolojisi alanında çalışmalar yapmış önemli bir isim de Cahit Talas'tır. Cahit Talas bir İçtimai İktisat profesörüdür. İçtimai İktisatın karşılığı günümüz Türkçesiyle iktisat sosyolojisidir. Yani, sosyal ekonomidir. Sosyal bir ekonomi için de sosyal devlet gereklidir. Bu bağlamda Cahit Talas'ın 1955 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınlarından çıkardığı "İçtimai İktisat" adlı kitabı oldukça önemlidir. II. Dünya Savaşından sonraki yıllarda refah devleti veya sosyal devlet anlayışının yaygınlaştığı görülmektedir (Talas,1960:1-2).

Cahit Talas İçtimai İktisat adlı eserine içtimai iktisadın tarihsel kökenlerine değinerek başlamıştır. İçtimai iktisadın liberal iktisata karşı bir tepki olarak ortaya çıktığını açıklamıştır. Cahit Talas bu bağlamda eserinde devletin sosyal politika alanında değışen fonksiyonlarını detaylı bir şekilde anlatmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin sosyal politika tarihçesini özetlemiştir. Talas'ın eserinde İngiliz, Amerikan, Alman, Fransız ve Türk sendikacılığının tarihsel gelişimi, organizasyon yapıları, ücret politikaları, toplu sözleşmeler, sendikaların siyasi partilerle ilişkileri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Kitabın son bölümlerinde ise o yıllardaki Türkiye'deki sosyal güvenlik sistemine, işsizlik ve işsizlikle mücadele politikalarına değinilmiştir.

4. TÜRK TOPLUMUNDA ÜÇÜNCÜ YOL

Ekonomilerin anlaşılmasında kültür veya din önemli bir faktördür. Ancak, modern ekonomi bilimi zamanla ahlaki değerlerden soyutlanmış, pozitif bir bilim dalına dönüşmüştür. Öncü Klasik ve Neoklasik iktisatçılar araçsal rasyonaliteyi dini ahlakın yerine ikame etmişlerdir. Böylece piyasa ekonomilerinde seküler ve ateist faydacılık yaklaşımı dini ahlakın yerini almıştır. Bu süreç içerisinde bir doğa bilimine benzemeye çalışan ekonomi biliminin diğer sosyal bilim dallarıyla ilişkisi azalmıştır.

Günümüzde ana akım iktisatçıların ekonomileri sosyal dünyadan soyutlayarak analiz etmeleri oldukça eleştirilmektedir. Bu sorunu aşmanın bir yolu da kültür ve ekonominin birleştiği bir yaklaşımı benimsemektir. Ekonomiler kültürel olgulardır ve kültürel temele ihtiyaç duyarlar. Kültürel yaklaşım iktisadi davranışın kültür veya din gibi sosyal faktörlerden etkilendiğini varsayar. Ekonomiler kültürün içinde gömülüdür. Kültür ve değerler ekonomilerin performansını etkiler.

Kültürel temeli olan bir ekonomi modeli daha çok sosyal ekonomi olarak bilinmektedir. Sosyal ekonomi yaklaşımında değerler esastır, insanlar değersel rasyonellikle (değerlerin yönlendirdiği rasyonel davranış) davranırlar. Sosyal ekonomi yaklaşımına en iyi örnek olarak İslam ekonomisi verilebilir. İslam ekonomisinin liberal kapitalist modele kıyasla insan fitratına daha uygun doğal bir ekonomi modeli olduğu ileri sürülmektedir.

İslam ekonomisi modelinin yaslandığı dünya görüşünü İslam dininin ve kültürünün ilkeleri biçimlendirmektedir. Her iktisadi sistemin kurumsal yapısını biçimlendiren bir dünya görüşü bulunur. Örneğin, Batılı iktisadi sistemin dünya görüşü ve dini kaynağı Protestanlıktan gelmektedir. Dolayısıyla, sosyal ekonomi yaklaşımına göre Müslüman toplumlardaki iktisadi sistemin ruhu da İslam dininden ortaya çıkmaktadır(Savaşan vd.,2019: 185).

Çok partili hayata geçişten sonra Anadolu'da yaşayan Müslüman iş adamlarının İslam dinine dayalı bir rasyonel sosyal ahlak geliştirdikleri, bu rasyonel sosyal ahlakın da toplumsal ve iktisadi gelişmelerin manevi dinamosu olduğu görülmektedir. Protestanlığa benzer sosyal ahlaklarıyla ekonomik olarak başarılı olan Müslüman iş adamları İslami Kalvinistler olarak tanımlanmaktadırlar. Bu bağlamda İslam kültüründen ekonomik olarak başarılı Müslüman iş adamlarının yetişebileceği de kanıtlanmıştır. Oldukça başarılı olan Müslüman iş adamlarının rasyonel iktisat ahlakının kaynağı İslam dinidir. Sosyal olarak gömülü girişiciler oldukları kabul edilmektedir.

Özellikle 1980'den sonra Kayseri, Gaziantep, Bursa, Denizli, Konya gibi illerde Müslüman iş adamlarının sahip olduğu KOBİ'lerin yükselişi, ileri teknolojiye dayalı üretim ve

TİDSAD

ihracat yapabilmeleri, küresel ekonomiyle entegre olabilmeleri Anadolu'daki kentlerin profilini değiştirmiştir. Bu bağlamda Kayseri İslami kalvinizmin başkenti olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de devlet ağırlıklı ekonominin baskın olduğu Kırıkkale ile ticaretle gelişen Kayseri karşılaştırıldığında, bir köy görünümünde olan Kırıkkale'nin yanında Kayserinin bir Avrupa kenti gibi görüldüğü fark edilmektedir.

İslami Kalvinizmin geliştiği iller arasında Bursa, Denizli, Konya, Maraş, Gaziantep gibi Anadolu kentleri bulunmaktadır. Bu büyük ekonomik ve sosyal dönüşüm Anadolu'da yeni orta sınıfların doğmasına yol açmıştır. Yeni orta sınıflar karma ekonomiden ziyade ekonomik liberalizme daha yakın durmaktadırlar. Çok partili hayata geçişten itibaren daha fazla siyasi ve ekonomik özgürlük talep etmektedirler.

Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği (MÜSİAD) Anadolu'yu ve İslam kültürünü temsil eden iş adamları topluluğudur. MÜSİAD Türkiye'deki en büyük sivil toplum kuruluşları arasındadır. MÜSİAD'a üye iş adamları genel olarak İslami kurallara göre yaşarlar. MÜSİAD'a üye olma sürecinde kişisel tanışıklıklar önemli rol oynar ve bu süreçte genellikle dört tür ilişki biçimi gözlemlenir. Bu ilişki biçimleri akrabalık, arkadaşlık, mesleki/ticari ilişkiler, siyasi yakınlıklardır. Bu türden sosyal ilişkiler ağıları İslami duyarlılıklar ve Anadolu kültürü etrafında bir sosyolojik bütünleşme zemini hazırlar.

MÜSİAD'ın temsil ettiği Müslüman orta sınıf kimliği üç temel değer etrafında inşa olunur. Bu temel değerler aile, iş ve dindir. Özellikle "aile" yeni İslami burjuvazinin en temel değerini oluşturur. İşle ilgili olarak "sebatla çalışmak" ikinci önemli değer olarak kabul edilir. MÜSİAD'a üye olan işletme sahipleri mesleki yaşamlarına sıkı sıkıya bağlıdır ve sürekli çalışmanın önemli bir değer olduğuna inanırlar. Ayrıca, kazançlarını öncelikli olarak şirketlerini büyütmek ve teknolojik açıdan geliştirmek için yapılan yatırımlara ayırırlar.

Müslüman iş adamlarına göre azimle çalışmak kazanılan parayı meşrulaştırır ve "helal" kılar. Ayrıca, sahip oldukları işletmelerinin istihdam yaratarak toplumsal bütünleşmeyi sağladığını düşünürler. Kendi işlerine saygı duyar ve saygı duyulmasını da isterler. MÜSİAD üyelerine göre bir iş adamı kendi geçimini sağlayabildiği, kendi ayakları üzerinde durabildiği ve topluma yararlı olduğu ölçüde başarılı bir girişimcidir. Bu şekilde iyi bir vatandaş ve değer görmeye layık itibarlı bir iş adamı olabilir(Yankaya,2014:185-187).

Müslüman iş adamlarının yaşamında din merkezi bir yere sahiptir. İslam dinine atfedilen önem, KOBİ patronlarını diğer meslektaşlarından ayıran en önemli unsurdur. Anadolu'nun farklı kentlerinde ortaya çıkan Müslüman iş adamları, ekonomik başarılarının sırrı olarak kaynağı İslam ahlakından gelen ticaret ve sanayi kültürlerini göstermektedirler. Müslüman iş adamlarının sahip olduğu işletmeler yerel kültürel özelliklerini başarılı bir şekilde Batılı iş kültürü veya normlarıyla sentez etmeyi başarmışlardır. Bu başarılı kültürel sentez sonucunda Türk KOBİ'leri daha rekabetçi olmakta ve hızla gelişmektedirler.

Türk toplumunda İslam kültürüyle piyasa ekonomisi ve rasyonalizm başarılı bir şekilde birleştirildiğinde ekonomik olarak başarılı bir ekonomi modeli de ortaya çıkmaktadır. Bu modelin Batılı Neoliberal kapitalist modele alternatif olarak bir 3. Yol sunduğu anlaşılmaktadır. Türkiye sürdürdüğü bu model ile orta gelirli ülkeler arasında üst sıralara çıkabilmiştir. Türkiye tarihten kötü bir miras olarak kalan "hasta adam" imajını da silmeyi başarmıştır. Türkiye'nin

bölgesinde başarılı bir kalkınma modeli olarak gösterilebilmesinin en önemli nedeni Türkiye’de başarılı bir piyasa ekonomisine dayalı demokratik yönetiminin olmasıdır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bir Kıta Avrupası ülkesi olan Almanya’nın kültürel, kurumsal ve tarihsel koşullarına özgün bir iktisat düşüncesi bulunmaktadır. Alman Tarihçi Okulun İngiliz Klasik iktisat okulundan daha farklı özellikleri olduğu görülmektedir. Tarihçi okulun üyelerine göre Smith’in görüşleri Almanya koşullarına uygun değildir. Almanya için tamamen farklı ve daha kapsamlı bir ekonomik sistem gereklidir. Alman iktisatçılar uzun yıllar boyunca milli ekonomi teorisi üzerine çalışmışlardır. Milli ekonomiye dayalı bir model geliştirmişlerdir. Ancak günümüzde bilinen Alman modeli 1940’ların sonlarından itibaren gelişmeye başlamıştır.

1940’ların sonlarına doğru Almanya’da “sosyal ekonomi” kavramını merkeze alan Ordoliberalizm okulu kurulmuştur. Ordoliberalizm okulunun görüşlerinin kökleri Alman Tarihçi Okuluna dayanmaktadır. Ordo liberaller Almanya için sosyal piyasa ekonomisi modeli geliştirmişlerdir. “Serbest piyasa ekonomisi” yerine “sosyal piyasa ekonomisi” kavramını ikame etmişlerdir. Ordo kelimesinin İngilizce karşılığı “order”dir. Türkçe karşılığı ise “düzen” anlamına gelmektedir. Ordo teorisiyle topluma hizmet eden bir ekonomik sistem kurmaya çalışmışlardır.

Bu modeli geliştirmek için Smith’in görüşleri ile Alman Tarihçi Okulunun düşüncelerini sentezlemişlerdir. Alman milli ekonomi modelini Smith’in görüşleri bağlamında revize etmişlerdir. Almanya Ordo teorisiyle Kıta Avrupasında sosyal demokrasinin kalesi olmuştur. Sosyal demokrasi daha çok 3. Yol olarak tanınmaktadır. Ordo teorisyenlerin geliştirdiği sosyal piyasa ekonomisi modelinin köklerinde Katolik Hristiyan inanç sistemi ve değerleri bulunmaktadır. Ordo teorisiyle ekonomi ile toplum arasında bir entegrasyona ulaşmaya çalışmışlardır. İyi düzenlenmiş bir ekonomik sistemle ekonominin topluma hizmet etmesine çalışılmıştır.

Bu bağlamda toplumumuzun sağlam bir ahlak temeline oturmasını sağlayacak, sosyal ekonomi modeli olarak, İslam ekonomisinin Neoliberal modele göre daha uygun bir model olduğu ileri sürülmektedir. Türk toplumunun, milli ve manevi değer sistemini esas alan, ancak bu değerleri günün ve çağın ihtiyaçlarına göre yorumlayan bir çözüm yolu izlemesi önerilmektedir. Bu çözüm yolu ile Neoliberal modelin yerine, yurt ve tarih bilinciyle, yerel koşullara ve kendi değerlerimize özgün milli modelini oluşturması beklenmektedir.

Türkiye ekonomisinin büyüme ve kalkınmasında önemli bir değişken olarak İslam kültürü olduğu fark edilmektedir. Müslüman iş adamları İslam dini sayesinde dürüst bir burjuva meslek ahlakı geliştirebilmişlerdir. Modernleşme sürecine rağmen Türk toplumunda İslam kültürü iktisadi davranışları ve organizasyonları (devlet, piyasalar, firmalar) etkileyen önemli bir unsur olmayı sürdürmektedir. 1980’lerin başlarında Turgut Özal serbest piyasa ekonomisinde İslam ahlakının canlandırılması için girişimlerde bulunmuştur. Özal’ın girişimleri sonucunda İslam kültürüne dayalı bir ekonomi modeli ortaya çıkmıştır. Türk toplumunda Katılım bankalarıyla birlikte Müslüman iş adamlarının sahip olduğu aile şirketleri büyümenin motoru olabilecek potansiyele sahiptirler.

KAYNAKLAR

- Collins, Randall (2017), Max Weber: Bir Kılavuz, Phoenix Yayınevi
- Derya, Hülya (2015), Alman Tarihçi Okulu, Gazi Kitabevi
- Savaşan, Fatih ; Yardımcıoğlu, Fatih ; Görmüş, Şakir ; Kaya, Süleyman (2019), İslam İktisadı Üzerine Söyleşiler, İktisat Yayınları
- Sayar, Ahmet Güner (1998), Bir İktisatçının Entellektüel Portresi: Sabri F. Ülgener, Eren Yayıncılık
- Shionoya, Yuichi (2005), The Soul of the German Historical School: Methological Essays on Schmoller, Weber and Schumpeter, Springer.
- Talas, Cahit (1960), İçtimai İktisat, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2. Baskı
- Türkdoğan, Orhan (1998), Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No. 144.
- Türkdoğan, Orhan (2015), Türk Sanayi Toplumu, Çizgi Kitabevi.
- Yankaya, Dilek (2014), Yeni İslam Burjuvazisi: Türk Modeli, İletişim Yayınları
- Zafirovski, Milan (1999), "Economic Sociology in Retrospect and Prospect", American Journal of Economics and Sociology, Vol. 58.